

Андрій КОБЕЛЯК, д-р політ. наук, доц.
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СПРИЙНЯТТЯ ЦЕРКОВНОЇ АВТОКЕФАЛІЇ В УКРАЇНІ

Питання автокефалії (незалежності) Української православної церкви (тут ідеться про всі православні юрисдикції) – це питання часу. Україна вистраждала власну церкву у віковій боротьбі. Перші етапи створення адміністративно незалежної конфесії розпочались на початку XX ст., коли було здійснено, однак не завершено, чотири спроби проголосити Українську церкву:

"державна", "революційна", "еволюційна" та "канонічна" (Кобеляк, 2023, с. 240).

Необхідність автокефалії в Україні зумовлена не лише історичними, а й політичними, культурними та безпековими чинниками. Українська православна традиція має глибоке коріння, що сягає часів хрещення Русі, однак протягом століть її розвиток постійно гальмувався

© Кобеляк Андрій, 2026

зовнішніми впливами – насамперед російською церковною та імперською політикою. Втрата відносної церковної незалежності в XVII ст. саме через політичну боротьбу та слабе становище українського козацтва в той час призвела до духовного та культурного підпорядкування, що стало інструментом асиміляції українського народу. Саме тому проголошення автокефального статусу є не лише релігійною, а й національною потребою, спрямованою на зміцнення української ідентичності та державності, а також відновленням історичної справедливості.

Питання церковної самостійності тісно пов'язане з процесом формування національної свідомості. У часи боротьби за політичну незалежність церква завжди була осередком духовної єдності народу. Наявність власної Помісної церкви, що має функціонувати відповідно до українських традицій і духовних потреб, є запорукою збереження культурної самобутності та моральних основ суспільства. Автокефалія, таким чином, стає продовженням державного суверенітету в духовній сфері, адже неможливо говорити про повну незалежність країни, якщо її релігійне життя перебуває під юрисдикцією іншої держави. Релігійний центр, особливо під час кризових періодів, не може розташовуватись у ворожій країні, адже це призводить до викривлення релігійного життя через адміністративні непорозуміння з вищою ієрархією.

Крім того, сучасні геополітичні виклики, особливо після початку російсько-української війни, продемонстрували, що церковна залежність може використовуватись як засіб впливу і навіть як елемент гібридної агресії. Тому створення єдиної незалежної Української православної церкви є питанням не лише духовного самовизначення, а й національної безпеки. Автокефальна Церква покликана стати не інструментом політичних маніпуляцій, а духовним орієнтиром для суспільства, здатним сприяти консолідації української нації в умовах глобальних і внутрішніх викликів.

У духовно-ціннісному вимірі автокефалія має стати основою морального відродження українського суспільства. Власна церква, вільна від зовнішнього контролю, здатна не лише задовольняти релігійні потреби вірян, а й бути моральним авторитетом, який формує духовну культуру народу, а також об'єднує розділені історичними та політичними подіями українців. Саме така церква може ефективно відповідати на виклики сучасності – секуляризацію, моральну кризу, втрату традиційних цінностей. Українська автокефальна церква покликана об'єднати суспільство навколо ідеалів добра, правди, любові та справедливості, стати джерелом духовної сили й підтримки у процесі національного становлення. Її місія полягає не лише у збереженні віри, а й у вихованні громадян, відповідальних перед Богом, суспільством і державою.

Ураховуючи вищесказане, спробуємо конкретизувати вплив політичних та державно-адміністративних чинників на зміну розуміння фактора автокефалії українськими церквами в період незалежності України. Саме після 1991 р. на хвилях національних ідей та загальнодержавного відродження знову актуалізувалося питання створення незалежної церкви.

Відомий богослов архімандрит Кирило (Говорун) переконаний, що з моменту проголошення державної незалежності автокефалія Української церкви була лише питанням часу (Кирило Говорун назвав три чинники..., 2021). Однак у той час не було ані політичної, ані церковно-адміністративної волі завершити це

питання. Крім того, відразу після розпаду Союзу відчувався значний вплив Росії, зокрема й на релігійні процеси. Зважаючи на ці фактори, доцільно виокремити кілька основних чинників, які вплинули на трансформацію сприйняття церковної автокефалії.

Першим чинником, який суттєво впливав на розвиток подій, була позиція Української православної церкви МП. З проголошенням незалежності вона намагалася позиціонувати себе як проукраїнська релігійна інституція. Її керівництво прагнуло продемонструвати відповідність критеріям автокефальної церкви, і тривалий час саме УПЦ МП розглядалася як потенційна платформа для формування майбутньої незалежної православної юрисдикції в Україні. І при митрополиті Володимирі (Сабодану) було здійснено кілька спроб, які не увінчалися успіхом. Незважаючи на різні релігійні та політичні моменти за роки незалежності, УПЦ МП, згідно з поданням ДЕСС, продовжує домінувати в релігійному просторі України (Українське суспільство..., 2024, с. 64).

Другим чинником виступав особистісний фактор – наполегливість та амбіції патріарха Філарета, який прагнув очолити процес створення загальної автокефальної церкви. Його перша спроба з формуванням УПЦ КП у підсумку не увінчалась успіхом, адже її так і не визнали світове православ'я. Якщо у 2000 роках він відмовився від компромісів і не поступився власним баченням, то у 2018 р. патріарх продемонстрував готовність до узгодження позицій, що стало важливою умовою успішного завершення процесу.

Третім, напевно, найвагомішим визначальним чинником став політичний контекст. Анексія Криму та початок відкритої російсько-української війни сформували нову реальність, у межах якої питання церковної незалежності набуло особливої актуальності та чіткої визначеності. Саме ці події стали каталізатором, який переконав Вселенський патріархат, значну частину українського суспільства та інші Помісні церкви в необхідності визнання автокефальної церкви в Україні (Кирило Говорун назвав три чинники..., 2021).

З епохи категоричних засуджень противниками автокефалії (автокефалія – це розкол; благодатною є лише церковнослов'янська мова; благодатною є лише канонічна церква; в Україні одна канонічна церква; розкольники поза церквою; автокефалія – не панацея від хвороб; церква має бути єдина, бо тіло Христа одне і подібного), розуміння автокефалії змінилось на прийнятне і цілком очевидне (автокефалія – це норма існування Помісної церкви; це природне прагнення, а не гріх; Українська церква має багату історію і є повністю самодостатньою, тому має бути незалежною) навіть до звинувачень Московського патріархату, що не відпускає вже давно "зрілу дочку".

Така зміна поглядів противників автокефалії викликана численними релігійними, адміністративними, військовими та політичними чинниками. І, значною мірою, безвихідністю відмови від цього процесу. В умовах війни наявність керівного центру в Росії просто неможливе. Для збереження власної структури прихильники УПЦ МП шукають шляхи виходу з кризи, що зумовлює трансформацію поглядів на автокефалію Української церкви.

Отже, процес утвердження автокефалії Української православної церкви є закономірним результатом багатовікової боротьби українського народу за духовну, культурну та державну самостійність. Автокефалія постає не лише як релігійне, але й як суспільно-політичне явище, що відображає прагнення до повної незалежності від зовнішніх впливів, передусім – російсь-

ких. Вона є органічним продовженням процесів державотворення та національного відродження, сприяє зміцненню національної ідентичності, моральних основ суспільства і консолідації нації.

Зміна ставлення до автокефалії з боку різних церковних юрисдикцій України свідчить про глибоку еволюцію релігійної свідомості, зумовлену як історичними процесами, так і сучасними політичними викликами. Від заперечення та спротиву ідеї автокефалії українські церкви поступово перейшли до її усвідомлення як природного й необхідного етапу власного розвитку. Важливу роль у цьому відіграли не лише внутрішні чинники – духовні пошуки, прагнення до єдності, – а й зовнішні обставини, зокрема російська агресія, що остаточно продемонструвала неможливість підпорядкування релігійного центру державі-агресору.

Таким чином, автокефалія Української церкви є не лише питанням богословського чи адміністративного

характеру, а й актом духовного самоствердження нації. Вона символізує зрілість українського суспільства, його здатність до самоорганізації та відповідальності за власний духовний розвиток. У перспективі автокефальна церква має потенціал стати потужним чинником зміцнення суспільної єдності, моральної стійкості та духовної безпеки України.

Список використаних джерел

Кирило Говорун назвав три чинники, чому Українська Церква автокефалію отримала саме у 2018 році. (2021, 9 серпня). Релігійно-інформаційна служба України. <https://surl.li/ypgjt看>

Кобетяк, А. Р. (2023). *Політичні детермінанти конституювання Помісної православної церкви* [Дис. д-ра політ. наук, Волинський Національний Університет імені Лесі Українки]. https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/Dysertatsiya_Kobetyak-A.R..pdf

Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2024 (Інформаційні матеріали). (2024). Разумков-Центр. <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf>